

Mitt lyriska husapotek

En av sjuttonhundratalets mest originella människor var Carl August Ehrensvärd (1745–1800). Han var författare och konstnär, och gjorde också militär karriär. Bakgrunden till den var att han växte upp på Sveaborg i Finland, där han undervisades i samband med sin militära utbildning av den konstintresserade fadern Augustin som byggde Sveaborg. Där mötte han den unge konstnären Elias Martin och bekantskapen blev förmodligen livsavgörande: litteraturen och konsten skulle bli hans ämnen. Han blev befälhavare över Gustav III:s skär-gårdsflotta 1789–1790 och generalami-ral 1792–1794.

På 1780-talet begärde han tjänstle- digt för att få göra en resa genom Euro- pa till Italien och studera den antika kul- turen. I böckerna »Resa til Italien» och »De fria konstens filosofi» (1786) presenterade han nyklassicismens pro- gram. Han illustrerade sina böcker med en serie färglagda och svartvita bilder av landskap han såg och människor han mötte. I berättelserna och bilderna visar han originaliteten, som också dråpligt lyfts fram i boken om Skåne, »Fem da- gars resa i Skåne för att se och hämta rö- relse – och förgärlse». Hans konstnärliga intressen hade segrat över det mili- tära arvet med sina segrar på ärans fält. Under 1790-talet drev han och utvecklade en egen karaktär i sin konst och sitt berättande, han såg på naturen och män- niskorna från ett oväntat håll, tecknade vad han såg snabbt och impulsivt och frågade t ex: Varuti består ett träds skön- het? Svar: I det man ser en så stor sak vara så lätt.

Att skapa bilder är en aktivitet, och en konstnär har därför en benägenhet att se vad han målar i stället för måla vad han ser. Så menar den brittiske konsthistorikern Gombrich i sitt arbete »Konst och illusion». Ehrensvärd skrev och tecknade och målade, oftast med pensel, vatten och tusch, och nu kan vi se vad han såg. När han under sin skånska resa, nästan femtio år efter Linnés, kom till Östraby, skrev han:

»Här gå flickorna barhuvade. Fär- gen är brunaktig där intet nog blod rinner. Men med rodnad därjämte blir

färgen mognad. Tycket blir hädanefter ej så leende, men allvarsamt utan att vara förtryckt ... Det givs ingen him- labryn sällare än i Skåne, men alltid det stället som uppbär foten återbeta- lar med egen tyngd, aldrig annat än säd, boskap och sol om sommaren. Regn och blåst och kråkor om hösten och drivor och havets djup i snön om vintern, om våren upptinta käringar i tuvorna, men jag har aldrig hört jordägarna beklaga sig däröver och önska sig bebo nordliga delar.»

Det är i inledningen till samma skånska resa han fastslår att »skåningen är rödlätt, påklädd och ätande». Hans resoluta omdömen ger högst personliga

Carl August Ehrensvärd målad av Jens Juel, privat ägo. Ur »Resa til Italien och andra skrifter» (Lind & Co Förlag, 1999).

avtryck, själv kan jag tycka att det är precis tvärtom fast Ehrensvärds katego- rier är roligare: skåningen är numera sällan rödlätt, påklädd och ätande. Jag iakttar att grannen ger sig ut i rå vinter- blåst i bara skjortan och tunn overall , och jag ser honom sällan äta men han blir ändå rund som de flesta.

Resor kors och tvärs genom landet och Europa får honom att tycka att fol- ket liknar sina trakter. I »Resa til Itali- en» presenterar han sitt program för en ny klassicism i Sverige, grov och enkel för att passa svenskt kynne. Bokens motto är typiskt: »Denna resebeskriv- ning har den möjligaste korthet, och verkligen vore för kort om icke andra

resebeskrivningar vore för långa».

I Småland blir han illa till mods. »Beskåda detta otäckta land och utvisa en enda prick som är vacker», skriver han i ett brev. »Granens vassa former förenklas till spikar, medan de älskade lövträden tecknas som runda frukter», skriver professor Sten Åke Nilsson i sin bok om Ehrensvärd, »1700-talets ansik- te». »Tycker du att en gran är skön», frågar han vännen De Geer och fortsät- ter: »O!!! Skjönhet. Svedjom.» Ehren- svärds recept blir: att bränna ner gran- skogen, att svedja och odla grönt som kan gro och växa ur askan till lövträd.

Mot slutet av sitt liv skrev Ehren- svärd en studie om vårt land som han kallade »Svärget». Som vanligt koncer- terade han stora problem till korta och laddade iakttagelser. »Av den väldiga benhögen och det stora koket blev det en liten mörk buljongtärning», skriver Nilsson. Man kan läsa och tycka att det efter mer än två hundra år är moderna tankar. Han rekommenderar resolut i samma anda som den stora och omskrivna försvarsutredningen i vårt sena 1900-tal en reducering av försvaret och även en större tolerans mot att främ- mande folk kommer till vårt land och här får arbete.

»Ryssland har aldrig sedan Peter I:s dagar gjort oss krig. Vi bedraga oss rätt mycket om vi tro att om vi lämnar dem i fred de vilja inkräkta oss. Vi tän- ka lika enfaldigt vis à vis Ryssland som en ful kärning vis à vis karlar. Svärget är omgivet med sjö, skild från Europa och landfast där ingen vill inkomma.

—
Så länge andra nationer ha lättare för sjöhandel kunna vi få av dem våra hushållsbehov och av dem våra egna varor avhämtade. Därigenom behöll man folket hemma för lantbruket och slöjderna, och frånvarande från oar- terna samt avstängda från utflyttning- arna. Flottan vore därjämte innebe- sparad ifall man tänkte på små saker. Men den stora förmån vore att folket blev lyckligt, landet uppodlat och se- derna rena ...»

En inspirerande vän och kollega var tecknaren och skulptören Johan Tobias

Akvarell av Carl August Ehrensvärd ur boken »Resa till Italien och andra skrifter», Lind & Co Förlag, 1999.

Sergel. De hade samma sorts humor och betraktade livet med glädje, elände och arbetssegrarna med samma lynne. Det ligger något rörande i denna harmoni mellan två genier som behövde varandra för att inte känna saknad. När Sergel hade lämnat sitt älskvärda värdfolk på Dömostorp, ett säteri Ehrensvärd ägde vid Hallandsåsens slutning mot Skåne, skriver Ehrensvärd om hans och hustruns saknad:

»Jag märker i hus, gård och själ att min vän är försvunnen. Jag gör nu ingenting annat än ritar i mitt ritbräde och skickar ett hästlass med missteckningar. Er ljusskärm (Sergel använde i eldsljus en grön skärm till skydd för ögonen då han tecknade) och ert ridspö har jag hängt upp på väggen i min kammare, så att jag alltid tror er sitta och rita någonstädes inom huset. Det är ett sällskap som i saknaden utgör min fägnad.»

Ehrensvärd tecknar dem båda i ett brev med texten: »Jag skrattar åt min gäst som grinar vid min chymiska mat.» Ehrensvärd hade för att kurerat sin dåliga mage gjort kemiska experiment.

I bokhyllan har jag Sten Åke Nilssons bok »1700-talets ansikte» som teckningarna är hämtade från. Ehrensvärd gycklar med sitt utseende i självporträtten och äter, skriver han, som en varg och känner sig ändå sjuk. I Småland klär han på sig allt han har av kläder och lånar därtill hustrun Kickans kappa och mössa, i Skåne tar han på Tosterup av sig alla plaggen och sitter naken framför sättugnen. Han plågas av sjukdomar och måste »grinande intaga Kina». Han äter så mycket piller att han är bara »Piller och Glasögon». Han plågas av värk och feber, känner av hemorrojder som han kallar »den blinda gyllenådern», och han dör på resa till Skåne i maj 1800. Ett stort stenblock intill landsvägen vid Duveholm i Sörmland visar platsen. Hans stoft vilar intill hans hustru Kickans i gravkoret som hör till slottskyrkan på Tosterup. Många av hans bevarade brev var till henne och är publicerade: »Brev till Kickan».

Hans bilder i ord och teckningar av ett dåtida Sverige har poesins korta och branta uttryck och visar en människa som gav sin oförblommerade mening mera modigt och avslöjande, mera upp-

riktigt och fräckt än man gör idag, trots vår omskrutna modernitet. Jag har under åren haft anledning att studera honom och skriva om honom, och han besökte oss en gång i vårt hus när han kom från det närbelägna Tosterup utanför Ystad för att hålla oss sällskap, märkte jag:

»Ingen rast och ro för vindarna: det ryter och ruskar även när man sover. Blåsten drar med sig överraskande besök till gården. Ändå är han död och begravnen sedan 200 år. Varmt kaffe med mjölk, rågskorpor och honung blev lämpligt, han var blåfrusen av vädret han led ont av. Han talade och sade som det märkligt nog heter, ty om ingen kan sägas att han talade och teg:

– Jorden ligger ej kvar på Tosterup och vattnet upprörs även i mangelgravarna, där vågor sjuder. I gengäld flyger lös jord från grannen till mina stycken. För att undersöka detta starka ämne bestämde jag att forska om orsaken till vindarnas uppkomst. Jag sökte först till havs, då vatten upptar det mesta av planetens yta. Jag fick svårigheter med djupet, då jag saknar dykarklocka som jag föreslog fiskare vid Neapel att använda. Nu kortfattat. Som jag vill ha det. I går kväll då jag som en hund kröp på alla fyra i ständigt korsdrag, fann jag vind komma från Stellas korg i hallen. Ett virvelklot rullar runt hörnet där korgen står och Stellas långa hundöron fläktas. Klotet snurrar upp sig i förstugan och skjuter upp porten och sätter fart över skånska åkrar och backar mot Bottenviken och mitt arma Finland och far vidare mot Ryssland, vid Ladoga kommer nya friska krafter och stöter ut mot Omsk och Bajkal med ständiga virvelstormar och häxor som dyrkar hästar och annat älskligt för människor att begripa. Tack för kaffet, kläd på er när ni lägger er på kvällen, bind er stadigt fast i sängarna. Delar ni säng? Det hjälper att dela. Var är min mössa och skinnrock? Bortblåsta? Hur skall jag nu komma hem, det är ju därifrån vinden ryter. På återseende, kära ni!»

(Ur »Land du välsignade», Bokförlaget Blå Ankan, 1993)

Carl Magnus von Seth